

ישיבת שעלבים (ע"ר)
Yeshivat Sha'alvim

ישיבת שעלבים ע"ר 580024529

ישיבת הסדר / גבוהה

מכון מרכזי לבני חיל

מדרשה לבנות

ישיבה חינוכית

חטיבת בנינים

כולל אברכים

מכון לרבנות
ע"ש הרב אלון מרכוס

מכון לדיינות
ע"ש יהודה קולינימוס

מכללה לחינוך ע"ש דוד לנדר

בית ספר שלהבת בנין

בית ספר שלהבת בנות

אולפנה לבנות

גני ילדים

מכון שלמה אומן

מכתב ברכה

בהמשך להוצאה לאור של שו"ת התשב"ץ במהדורה מתוקנת ומושלמת בחמישה כרכים, מוציאים עתה לאור חוקרי מכון שלמה אומן שעל-יד ישיבתנו מהדורה מתוקנת של ספר 'בין שמועה' גם הוא מעשה ידיו של רבינו שמעון ב"ר צמח דוראן זצ"ל. ספר 'בין שמועה' עוסק בענייני שחיטה וטריפות, ובו פסקי הלכה והסברי סוגיות ובירורי מציאות לתועלת השוחטים והבודקים והמעיינים לדורותיהם; עתה הגיע זמנו בעזה"ת לצאת לאור מנוקה משיבושים, מוער ומצוין וממופתח, סולת מנופה.

ברכותיי לרב אברהם יעקב גולדמינץ שליט"א, בוגר ישיבתנו וחוקר ותיק במכון, שלמד ושנה ושימש תלמידי חכמים גם בענייני שחיטה וטריפות, שההדיר וערך את הספר בטוב טעם, לראש המכון ידידי הרב יואל קטן שליט"א שההדיר חלק ניכר מהספר, ולמנהל האירגוני החדש והנמרץ של מכון שלמה אומן, הרב אלעד ברנד, שהביא את ספר 'בין שמועה' לדפוס. יהי רצון שילכו הרבנים חוקרי המכון מחיל אל חיל, ונזכה לראותם מגדלים פירות משובחים בהוצאת מהדורות מתוקנות של ספרי קדמונים לאור, לתועלת עולם התורה כולו.

ובאתי עה"ח בר"ח אדר שני תשע"ו

יחזקאל יעקבסון

ראש ישיבת שעלבים

מבוא

	לימוד הלכות שחיטה וטריפות
15	סידור ההלכות
16	ריבוי הפרטים
16	לימוד הספר יבין שמועה
17	על המחבר
18	עיסוקו ברפואה
19	הספר יבין שמועה
21	מהדורתנו

לימוד הלכות שחיטה וטריפות

בימים עברו, כל רב בישראל, וכל ת"ח וכל צורב עוסק בהלכה, היה בקי בהלכות שחיטה וטריפות להלכה ולמעשה. אולם נראה שבדור האחרון התרחקו הלכות שחיטה וטריפות מבתי המדרש ונתמעטו העוסקים בהלכות אלו, והן נהיו מקצוע הלכתי שעוסקים בו יחידי סגולה. אחד מני אלף יוצא להוראה במקצוע זה, יחיד בין חבריו. רוב תופסי השיבות ויושבי על מדין, גם אלו שמתרחבים מעבר למסכתות הישיבתיות¹, אינם מצויים בשיג ובשיח של רבן טרופאי הפוסקים בהלכות טריפות. הסיבה העיקרית לכך היא ריכוז השחיטות והבדיקות בבתי המטבחים גדולים, וריחוקן מהציבור הרחב. הציבור קונה מוצרי בשר סגורים וארוזים וחתומים בהשגחה המקובלת עליו, בניגוד לדורות הקודמים כאשר בכל עיירה היה שוחט, וכל עקרת בית

פתחה לבד את העופות שלה והבחינה ב'שאלות', ודלתו של הרב הייתה פתוחה כמובן מאליו להשיבה דבר. היום המורים במקצוע זה נער יספרם, והשואלים כמעט שאינם.

גם הלומדים סוגיות בענייני טריפות מתייחסים אליהן כשבילי דרקיעא. הדגמות והמחשות לציבור הלומדים בנושאים אלו הינן אירועים חריגים, שכותבים עליהם בעיתון. 'את והב בסופה'¹, לימוד סוגיא בסער וסופה עד שלבסוף נעשים אוהבים זה לזה, ואפילו סתם משא ומתן כדרכה של תורה לעומקה דשמעתתא בנושאים אלו, הם דברים יקרי מציאות, שקורים ליחידי סגולה ממש. אחת הסיבות לכך הינה חוסר ההיכרות עם המציאות, ולכן גם כאשר הלומדים מבינים במה מדובר הם מוותרים בדרך כלל בלימוד עניינים אלו עם עומק הסברא וההגדרות ההלכתיות, כמקובל בסוגיות למדניות².

המציאות האסטרונומית [מדע הכוכבים] ומאבדים את ההבנה וההגדרות ההלכתיות של הסוגיות, ראה בהקדמה לספרי שבילי דירחא (מהד' שניה, ירושלים ה'תשע"ד).

1 במדבר כא, יד; קידושין ל, ב.
2 ראה בהקדמה לספר דובר שלום, הרב מרדכי גרשון קובר שליט"א, ירושלים תשע"א. גם בהלכות קידוש החודש, רבים מסתפקים בהבנת

בכללי ההוראה ודיני רוב וחזקה, ולא היה לו שיקול דעת הלכתי. ולעומתו הרב מורה ההוראה, אשר ידיו רב לו בכל מקצועות התורה, הגיע להוראה מתוך בית המדרש, מתוך העמל והגיעה בדברי הגמ' והראשונים כדרכה של תורה, לאוקמי סברא ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, לברר להיכן הדעת נוטה ואיך מקובל להכריע. פסיקת ההלכה באה מתוך רוחב לב, כשהוא מכיר את היקף השיטות והמצבים המובאים בפוסקים. לרב יש את כובד הראש והאחריות הנדרשת בפסיקת הלכה, גם יש לו את התקיפות לעמוד בפרץ נגד בעל הבית העומד על שורו שנטרף וחס על ממונו.

ועוד נקודה חשובה: בעבר רוב היהודים היו עניים, וכאשר התעוררה שאלה של טריפה עסקו בה ביסודיות, והרב הנשאל חיפש בכוחא דהיתירא איך ניתן להציל את כשרות הבשר. בימינו המציאות לא דורשת זאת, ולפעמים יותר משתלם להמשיך בשחיטה ולא להתעכב בעקבות שאלה [דהיינו שלא לעצור את הליין; הנזק מהאטת קצב העבודה יותר גדול משווי של טריפה אחת]. ממילא רבן טרופאי עוסקים יותר בהוראת הלכה והנהגת השחיטה ובקריטריונים של רמת הכשרות, ופחות בפסיקת שאלות והכרעה בין שיטות³. כך שהלכות אלו הן עתה כמו מת מצוה, שאין הכל ממשמשים בהן; ודווקא על כן מצוה רבה ללמוד אותן ולהעמיק בהן.

מצד שני גם העוסקים במלאכת הקודש, השוחטים והבודקים ומורי ההוראה, לא נושאים ונותנים בדרך כלל בבית המדרש בהלכות אלו. ידיד שלי ישב פעם בבית מדרש ואוזנו קלטה משא ומתן כדרכה של תורה בין לומדים בהלכות שחיטה, וכאשר פנה אליהם בחידוש הלכתי - התפלאו אותם לומדים על כך שיש בבית המדרש עוד יהודי שמבין בהלכות שחיטה וטריפות, ואף יודע לאסוקי שמעתתא ולאוקמי סברא בעניינים הרחוקים האלו.

כאמור, בעבר הייתה לכל רב מקומי אחריות גם בהלכות אלו. בכתבי ההכתרה של רבני העיירות, האחריות על השחיטה היא אחד מתפקידיו העיקריים של הרב. כמו שכל רב קיבל מרביתו את דרך הפסק בחלק השני של יורה דעה - כך כל רב היה צריך לשמש את רבותיו ביורה דעה חלק ראשון, ולדעת לבדוק סכין ולהורות בדיני טריפות הריאה ובשאר דיני טריפות. גם תפקידו של השוחט היה תפקיד תורני, ונדרשה ממנו דוגמא ואחריות³. בדרך כלל הכירו בו כתלמיד חכם, והרבה ספרי יסוד בהלכות שחיטה וטריפות נכתבו על ידי שוחטים.

אצל פוסקים רבים נזכר כי השוחט והבודק לא יפסקו בעצמם, אלא דווקא הרב מרא דאתרא. השוחט למד את ההלכות למעשה, ומסתבר שהרבה פעמים התעמק במקורות וביסודי הדינים וגם בקיצורים ובספרי שו"ב, ונעשה בקי בפרטים. למרות זאת הוא לא היה בקי

מדובר על גישה כללית כאשר ההוראה למעשה מתבצעת על ידי השו"ב, בלי פסק של רב מורה הוראה, למרות שמדובר על 'שאלה' הדורשת הכרעה ושיקול הדעת, דהיינו הוראת חכם.

3 ראה למשל ביאור הלכה סי' נג סע' כד ד"ה שליח ציבור.

4 לעיתים בכשרות שאינה מהודרת, השו"בים מתירים ספיקות בשופי בלי לעיין כדבעי. לפעמים

סידור ההלכות

בתקופת הראשונים התחילו לסדר ספרים של מסקנות הסוגיות אליבא דהלכתא, כפי שכתוב בהקדמות הספרים המוכרים לנו. כמו במקצועות אחרים בתורה, גם הלכות שחיטה וטריפות נכתבו אליבא דהלכתא, בשמעתתא וסברא ובהלכה למעשה.

הספר **יבין שמועה** תפס מקום של כבוד במסירת תורת השחיטה והטריפות, והיה לספר הלימוד העיקרי להלכות אלו בקהילות צפון אפריקה, מקום מגוריו של רבינו, כפי שיפורט בעז"ה. מהשוחטים והבודקים נדרש ללמוד גמרא ופוסקים לפני קבלת ההיתר לשחוט⁵, וכבר מדורות קדמונים הם נזקקו לחיבורים שיסכמו להם את מסקנות הסוגיות וסדר השחיטה והבדיקה. אחד הבולטים שבין חיבורים אלו היה הספר **יבין שמועה**.

לרבינו הרב רבי שמעון בן צמח דוראן בעל שו"ת התשבץ הייתה לשון לימודים, בה הסביר וביאר להפליא את המקורות בחז"ל ואת יסודי הדינים, גם בשמעתתא וסברא וגם בהכרעת ההלכה. פסקיו היו מקובלים על גדולי הדורות והובאו רבות

בספריהם עוד כאשר היה בכתב יד, וביותר מאז שנדפס הספר **יבין שמועה** לראשונה בשנת תק"ד (1744), יותר משלוש מאות שנה אחרי שחבר. אולם חלק נכבד מהפוסקים הקדמונים לא ראו כלל את דברי רבינו, או שהכירו אותם רק מכלי שני⁶, והסיבה לכך היא האיחור בהדפסת ספרי שו"ת התשבץ וספר יבין שמועה⁷. לכן יש אומרים שדעתו מכרעת כנגד גדולי הפוסקים שלא ראו את דבריו, כי אילו היו רואים אותם היו פוסקים כמותו⁸. במקומות מסוימים מביא הב"י את דעת רבנו בקצרה כפי שהיה לפניו בקיצור תשובותיו, וגדולי האחרונים פירשו את דבריו באופן מסוים, כאשר אח"כ נתגלה בשו"ת התשבץ עצמו או בספר יבין שמועה שכוונתו הייתה שונה. וכתב הבית אפרים⁹: 'שהם כתבו כן לפי שהיה לפניו קיצור דברי תשב"ץ שהעתיק הבית יוסף, ולפיכך פירשו מה שפירשו, אבל אנו שזכינו לאור הגנוז התשב"ץ ומבואר שם דאין חילוק וכו' [יש לנו לפסוק כדבריו בספרו], וכן הוא להדיא בספר יבין שמועה'.

5 ראה שמלה חדשה ס"י א סע' ו, ובזבחי צדק ס"י א ס"ק ה כתב שלא נהגו לדקדק בזה.

6 ראה למשל במאמר 'ספר מאמר חמץ להרשב"ץ', מקבציאל, חברת אהבת שלום, גל' לא ניסן-תמוז תשס"ה, שם יש רשימה של קדמונים אשר ראו את מאמר חמץ בכתב יד, וחלקם ראו אותו רק בכלי שני.

7 ראה עוד במבוא לשו"ת התשב"ץ כרך א מהדורתנו עמ' 38 ואילך.

8 ראה כנה"ג חו"מ ס"י שפו הגב"י אות יח, שכתב שדעת התשב"ץ מכריעה כנגד הרשב"א וכן כנגד תרוה"ד. ובספר ארץ החיים לר"ח

סתהון כלל ד כתב שיש להכריע כשו"ת התשב"ץ גם מול הכרעת מרן הבית יוסף, כי אילו היה מרן רואה את פסקי רבינו היה פוסק כמותם. ייתכן שניתן לומר כלל זה גם על הפוסקים שבספר **יבין שמועה**, שלא הגיע לידי מרן (ע"י בהקדמתו של ר' זכריה זרמתי להדפסה החדשה של ספר 'מורה דרך' ובו קיצור תשובות התשב"ץ [הספריה הספרדית, מכון בני יששכר, תשס"ב] הע' 6; ע"י על ספר זה במבוא לתשב"ץ ח"א עמ' 57).

9 סימן לו ס"ק צז, הובא להלן חלק ג הלי טריפות הריאה ס"י א סע' ז הע' 67 (עמ' 143).

ריבוי הפרטים

אין לך מקצוע עם כל כך הרבה פרטי הלכות ו'היכי תימצא' כהלכות טריפות. בעלי החיים שונים זה מזה¹⁰. כשם שאין פרצופיהם של בני אדם שווים, כך בכל פרט ופרט בגוף הבהמה אין לך בהמה שהיא זהה בדיוק לחברתה. רק בהלכות טרפות הריאה יש למעלה משלושת אלפים פרטי הלכות¹¹. אין לך מקצוע בתורה שנידון כל כך הרבה בפוסקים כמו הלכות טרפות הריאה בפרט והלכות טריפות בכלל, שהרי גופי הבהמות שונים זה מזה, ובכל השנים התעוררו שאלות למעשה בתחום הזה.

כבר בדורות קדמונים נדרש מהשו"ב קבלה על כך שהוא בקי בהלכות, מלבד היותו אומן במלאכת היד של השחיטה והבדיקה.

ישנם פוסקים שנאמרו לשעתם, וישנן תשובות שזכינו בהן לדורות. בדורות הקודמים כמעט כל ספר שו"ת כלל חלק נכבד של שאלות ותשובות על יו"ד חלק ראשון, זאת מלבד חיבורים מיוחדים בהלכות אלו.

לימוד הספר יבין שמועה

רבינו כותב¹² כי ספרו התפשט ומצוי ביד הלומדים והעוסקים במלאכת הקודש. בתקופות מאוחרות יותר הספר יבין שמועה היה לספר הלימוד העיקרי בארצות צפון אפריקה להלכות שחיטה וטריפות¹³. מהר"י עיאש¹⁴ כתב על דברי רבינו בספרו יבין שמועה כי הוא מאריה דאתרא בעירו ארגיל (אלג'יר), ופוסקים שם כמוהו אף לקולא. רבינו גם כונה 'רבן של כל בני הגולה'¹⁵, 'ובכל מקום ששנה הלכה כמותו, וכל גלילות אלו על פי מידותיו דרכו מנהגיהם כוננות, אחרי דברו לא ישנו'¹⁶. החיד"א¹⁷ מזכיר שעותק של הספר יבין שמועה בכת"י היה נמצא באיזמיר בימי הרב בעל כנסת הגדולה (נפטר בשנת תל"ג).

במקביל, כחמישים שנה מאוחר יותר נכתב באשכנז הספר שחיטה ובדיקות למהר"י וייל, יסוד השחיטה האשכנזית. ספר זה התקבל כספר הלימוד היסודי להלכות אלו, עד לזריחת שמשו של הספר שמלה חדשה – תבואות שור. תוך

כהקדמה לחלק ב של שו"ת פרי צדיק מאת הרב רפאל ידידיה שלמה צרור, ירושלים תשמ"ה.

15 מטה יהודה סי' תסב ס"ק ו.

16 הקדמת רבני ארגיל לשו"ת התשב"ץ, מהדורתנו עמ' 63.

17 שם הגדולים מערכת ספרים י אות ד יבין שמועה (הראשון). כנראה גם שו"ת התשב"ץ היה שם בכתב יד, ראה 'בענין ספר תשב"ץ היה לרבי חיים בנבנישתי בעל כנסת הגדולה', הרב יעקב חיים סופר, מוריה שנה ל גלי א-ב (שמט-שג) מני"א תשס"ט, אות ט עמ' קמא-קמב. מאמר זה נדפס גם במקבציאל גלי לה תשרי תשס"ט עמ' תרלב-תרלג אות ג.

10 ראה למשל בספר כללי המילה לר' גרשום ב"ר יעקב הגוזר עמ' 136 ד"ה תחילת דבריו, שהעורלות אצל התינוקות אינן שוות ואינן דומות זו לזו, וכ"ה באברים אחרים.

11 כך אמר מו"ר הגרי"א יאקאב שליט"א. לכן גם השתדלתי להכין מפתחות מפורטים ביותר.

12 בהקדמתו, על החלק השלישי הלכות טריפות הריאה, שנכתב והתפשט לפני שני החלקים הראשונים.

13 שו"ת הרשב"ש חלק ג סי' רי: ... 'מורה על מיעוט הרגל בהלכות טריפות... וקבל על עצמך להרגיל קריאתם, וגם בשאר כל הספר שקראו יבין שמועה'.

14 'דיני ומנהגי אלג'יר' סי' ז אות א, נספח

באלג'יר²² בהיותו בן פ"ג, כשהוא מוריש את כיסאו לבנו ר' שלמה, הרשב"ש.

רוב שנות צעירותו של רבינו עברו עליו באי מיורקה הסמוך לספרד²³, שהיה בזמנו עיר גדולה של חכמים וסופרים, והקהילה במקום היתה ברמה גבוהה מבחינה תורנית וגם מבחינה כלכלית. רבותיו של הרשב"ץ היו אביו רבי צמח, הקדוש רבי וידאל אפרים (תלמיד הר"ן), רבי שם טוב פלקון, וחותרו לעתיד של רבנו רבי יונה דיסמסטרי (מצאצאי הרמב"ן). רבינו נאלץ לברוח²⁴ ממיורקה לצפון אפריקה בגזירות²⁵ שהיו בשנת ה'קנ"א (גירוש ספרד הראשון)²⁶, וביחד עם עוד תלמידי חכמים הם העלו מאוד את הרמה התורנית של כל האיזור²⁷.

רבינו הרשב"ץ, 'גדול המורים' כלשונו של החיד"א²⁸, היה אבן תלפיות לחכמי אלג'יריה ושאר ארצות צפון אפריקה. הוא מונה לדיין בבית הדין של אלג'יר. עם הריב"ש המבוגר ממנו, ועוד תלמידי חכמים שגלו מספרד²⁹, הם תיקנו תקנות

תקופה קצרה נכתבו כמה עשרות פירושים על ספרו של מהר"י וייל¹⁸.

כאמור, בצפון אפריקה לימוד הלכות טריפות נעשה בעזרת הספר יבין שמועה. הוא נזכר באלפי תשובות, כאשר חלק נכבד מן התשובות אינן דיון בדעתו של רבינו, כי אם פתיחה לנושא המדובר או לשאלה מעשית¹⁹. הדבר מראה שעיקר הלימוד של נושא זה היה בספר יבין שמועה, ובו נפתח כל דיון. כמו כן דעתו של רבינו הובאה כדעה מכרעת בספיקות רבים²⁰.

בנוסף, ישנם מאות דיונים בדעתו המכרעת של רבינו, דברי ראשונים כמלאכים, כפי שעיני הלומדים תחזינה בהערות. השתדלתי גם להביא את הכרעות השו"ע והפוסקים המפורסמים, אבל אין סוף לפרטי הדינים והמצבים שנזכרו בפוסקים ולא הובאו בהערות.

על המחבר²¹

ר' שמעון בן צמח דוראן, הרשב"ץ, נולד בשנת ה'קכ"א, ונפטר בשנת ה'ר"ד

18 חלק מהם אשר נמצא בכתבי יד אמור לראות אור בעז"ה ע"י 'מכון תבואות שור' בראשות מו"ר הגר"א יאקאב שליט"א.

19 לכן לא הזכרתי כל ציטוט מדברי רבינו שהובא בספרי השו"ת.

20 גם איזכורים אלו לא הובאו בהערות.

21 פרק זה מבוסס בעיקר על ההקדמות לשו"ת התשב"ץ מהדורתנו, חלק ראשון תשנ"ח וחלק חמישי תשע"ג. ראה שם אריכות וביסוס הדברים.

22 היא אלג'יריה, היא ארגיל; כיום בירת אלג'יריה.

23 הגדול והחשוב שבאיים הבלאריים, שנחשב ברוב התקופות כחלק מספרד.

24 מצאתי ביטוי מעניין, שכנראה נאמר על שנות נדודיו (שו"ת התשב"ץ מהדורתנו חלק ה מכתב

יד סי' לו): 'וכבר דנתי בכיוצא בזה יותר מט"ו שנים במקום אחר זולתי מקומנו זה'.

25 התבטאות אישית של רבינו על הגזירות (שו"ת התשב"ץ ח"ג סי' יד): 'ואני הייתי עם זה ההרוג (=במיורקה) והצילני ה'.'

26 התבטאות מעניינת של רבינו על הגולים (ח"ג סו"ס ט): 'הם הורקו מכלי אל כלי, מפרובינצא למיורקא וממיורקא לאלג'יר'.

27 ראה שו"ת התשב"ץ חלק ג סימן מה: 'שאין בהרבה מקומות מאלו הארצות זקנים יודעים הנהגת הציבור, יודעי דת ודין'.

28 שם הגדולים, מערכת ר קונטרס אחרון אות ה, רבנים.

29 חלק נכבד משו"ת התשב"ץ מהדורתנו חלק ה מכתב יד הינו תשובות מאת חכמי בית מדרשו של רבינו, חלקם ממגורשי ספרד אשר הגיעו לצפון אפריקה באותה תקופה.

שהיה רופא מובהק ובקי בכל חכמה,³³ וכן 'הרשב"ץ שהיה מופלג בחכמת הטבע'. רבינו מאריך בספר יבין שמועה בתיאור המציאות, צורת האיברים (אנטומיה) ואופן פעולתם (פיזיולוגיה). רוב ההסברים הרפואיים נמצאים בהרחבה יותר גדולה בספרו מגן אבות חלק שלישי פרק ד, כאשר כאן העתיק רק קטעים משם, בדרך כלל ציטוט מדויק - ושם ישנן הוספות והרחבות. העיר הרב אמיתי בן דוד שליט"א כי מסתבר שהמקורות מהם העתיק רבינו הינם ספרי רפואה העוסקים בגוף האדם, ולא בבעלי חיים. הסיבה למסקנה זו היא כמה מקומות³⁴ בהם נראה שהדברים במקורם נכתבו על בני אדם, והותאמו למבנה של בעלי חיים. גם מסתבר שבזמנו לא היו מצויים ספרים על רפואת בעלי חיים. כך גם נראה בספר מגן אבות, במקור של הציטוטים. הדברים מתאימים גם עם דבריו בהקדמתו כי ענין הטריפות שורשו הוא חכמת הרפואה. חלק מידעיותיו של רבנו באו מלימוד בספרי חכמי הגויים, ועל כך הוא כותב בהלי טריפות פרק כא כשרבנו עוסק במקרה של 'יצאו בני מעיו': 'הנה רז"ל למדו זה מזה הגוי, אם כן אין להאשים אותנו אם אנחנו לומדים בתועלות האברים מספרי האומות שדברו בזה' [למרות שההלכה נקבעת לפי הגמרא, רבינא ורב אשי סוף הוראה, ודברי הפוסקים שבאו בעקבותיה,

לטובת הקהל, והנהיגו את קהילתם ביד רמה. נשלחו אל רבינו שאלות מכל ארצות צפון אפריקה, והוא עשה מאמצים רבים לשיפור המצב הרוחני בין יהודי האיזור.

עיסוקו ברפואה

כאמור, רבינו ברח עם יהודים רבים אחרים לאלג'יר השכנה בעקבות גזירות שנת ה'קנ"א, שם קיבל אחריות על הקהילה, ועמד בראשה. על כך כתב רבינו³⁰: 'וידוע הוא כי תכלית תשמישנו לפני החכמים לא היה כדי לישב בראש, כי נכסים היו לנו ומלאכת הרפואה למדנו, אשר החכמה ההיא תחיה בעליה דרך כבוד בארץ אדום; אבל בעוון הדור נגזר שמד בכל אותן ארצות, והיתה לנו נפשנו לשלל, והנחנו כל נכסינו שם, והניצול בדינו נתנו אותו לגוים כדי שיעמוד טעמנו בדינו ולא נבוא לידי אונס (=שמד). ודי לנו בזה פתח היתר במה שנהגנו בו (=לקבל שכר עבור הלימוד וההוראה), כדי שתהיה תורתנו אומנותנו ויום ולילה לא נשבות. ואילו הייתה מלאכת הרפואה מספקת בארץ הזאת אשר נשתקענו בה - לא באנו לידי מידה זו (=להתפרנס מן הציבור), אבל היא גרועה מאוד. ולשוב לארץ אדום לא רצינו מפני בלבול אותן מקומות, ובכל יום נתחדשו שם גזירות ושמד, ומאן דנכית ליה חיויא - חבלא מדחיל ליה'³¹.

וכן כתב על רבינו החיד"א³² 'הרשב"ץ

ממחברי שו"ת יבין ובוועז.

31 ע"פ שיר"ה רבה א, ג; קהלת רבה ז, ד.

32 עין זוכר מערכת א אות צג.

33 בקונטרס אחרון למחזיק ברכה יו"ד סי' מב אות ג.

34 כגון חלק ב טריפות פרק ג הנקובה והעי' 15-16.

30 בספרו 'מגן אבות' על מס' אבות פ"ד מ"ה, אחרי שהאריך בהיתר להתפרנס מהרבנות, ומודיע שאת קונטרסו בענין היתר זה [שו"ת התשב"ץ ח"א סי' קמב-קמח] ראו אותו גדולי הדור הזקנים ואמרו ישר ויישר'. גם הרשב"ש בן רבינו עסק ברפואה, ראה בשו"ת הרשב"ש סי' כב, פט ו-שב, וכן נכד רבינו ר' צמח, אחד

וכתבתי זה היום שלישי פרשת ותחין את הילדים [שמות], שנת ה' חפץ למען צדקיו יגדיל תורה ויאדיר, שנת ה' אלפים ומאתיים, ומשנותי קרוב לסוף לשוני ע"ט סופר מהיר'.

רבינו מספר בהקדמתו שהחלק השלישי של הספר, הלכות בדיקת הריאה, התחבר אחרי בואו לאלג'יר, אחרי שנת ה'קנב, והתפשט בציבור כי מצאווה המשכילים נאה ומקושט'. השלמת המלאכה בהלכות שחיטה וטריפות נעשתה בסוף ימיו³⁵. זו

ולא חכמת הרפואה המשתנית מדור לדור³⁶. גם כללי ההכרעה של רוב וחזקה וכו' אינם כלים מדעיים אלא כללים בהלכה³⁶. ואכמ"ל.]

הספר יבין שמועה

רבינו הכין רשימה של הספרים שחיבר³⁷; ובתוכם: 'ספר שלושה עשר, עוד זכיתי והאריך השם ימי, חיברתי מאמר אחד וקראתיו מאמר יבין שמועה, על שתי הלכות, שחיטה ובדיקת הריאה.

בחשיבה המדעית מתבטאת בעיקר כאשר קיימים ספיקות באבחון, או כיווני חשיבה של מחקרים חדשים. יש לי הרגשה שהשינויים האלו יקבלו גם משמעות קלינית ברפואה טיפולית-מעשית. (הכותב עסק ברפואה במסגרת אירגוני החסד והמסתעף.)

37 הרשימה נדפסה בשו"ת התשב"ץ חלק א מהדורתנו עמ' 49 והלאה. הרב משה עמאר [יתשובת רבי שמואל וילייסיד זצ"ל בענייני נידוי וחרס', מוריה שני גלי ט-י (רא-רב) שבט תשנ"א עמ' כט הע' 49] מסתפק אם רבינו כתב גם חיבור בענייני נידוי וחרס, שלא נזכר ברשימת הספרים, מעין הקונטרסים המצורפים ליבין שמועה. לענ"ד יש גריעותא בכך שהחיבור לא נזכר ברשימת הספרים, מפני שניכר שרבינו דקדק ברשימה זו.

38 לכן כתב השדי חמד (מערכת א סוף אות קכא, וכן בכללי הפוסקים ס"י יא אות יז) בשם ספר מזמור לדוד ריש ס"י ג' (דף לא ע"א, והובא גם בספר כל החיים לגר"ח פלאג"י דף כז ע"ד אות ל) שכאשר הרשב"ץ סותר עצמו מתשובותיו לספרו יבין שמועה, העיקר הוא דבריו שביבין שמועה שחיברו בסוף ימיו. דברים אלו נאמרו על דברי רבינו במאמר חמץ שחיבר, ונדפס ביחד עם ספרו יבין שמועה. יצויין שמאמר חמץ נזכר כמה וכמה פעמים במשנה ברורה הל' פסח (ס"י תעב שעה"צ ס"ק ב, יב, ס. ס"י תעה ס"ק כט, ועוד. ראה במאמר המוזכר בהע' הבאה הע' 7). לפי זה יש לדון על הל' טריפות הריאה שכתבו קודם לכן. [הקשה הרב יעקב חיים סופר שליט"א

35 רמב"ם הל' שחיטה פ"י הל' יב-יג: 'ואין להוסיף על טריפות אלו כלל, שכל שיארה לבהמה או לחיה או לעוף חוץ מאלו שמנו חכמי הדורות הראשונים והסכימו עליהן בתי דיני ישראל, אפשר שתחיה, ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות, וכן אלו שמנו ואמרו שהן טריפה, אף על פי שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממיתין ואפשר שתחיה מהן, אין לך אלא מה שמנו חכמים, שנאמר על פי התורה אשר יורוך'. וראה שו"ת אגרות משה יו"ד ג סי' לו, חו"מ ב סי' עג, שו"ת ציץ אליעזר חלק יט סי' לב.

36 ראה שו"ת אגרות משה יו"ד ב סי' ג. וראה גם במאמרו של הרב יעקב אריאל 'עוד בענין בליעה ופליטה בכלים' (המעין) כרך נג גל' ב 204, טבת תשע"ג) שביאר שהלכות טריפות מתבססות על חשיבה הלכתית משפטית השונה במהותה מהחשיבה המדעית. [נקודה להתבוננות היא השינויים בחשיבה הרפואית-מדעית בשנים האחרונות. ניתן להבחין בכך שהתחילו לשלב טיפולים של רפואה אלטרנטיבית בתוך הרפואה הקונבנציונלית, אולי בגלל סיבות מסחריות. בנוסף, לפני כחמש עשרה שנה כמעט כל דבר מסופק אובחן בתור וירוס, לאחר כמה שנים הנטיה היתה יותר בכיוון של אלרגיות. בתקופה האחרונה העולם נעשה רגיש לענייני זיהום אויר וחומרים מסוכנים, וגישה זו מחלחלת גם לתוך החשיבה הרפואית, בכיווני מחקר וסיגנון חדש של תרופות. ההשפעה של השינויים

בה נכתבו החלקים השונים, טריפות הריאה בשנות צעירותו של רבינו, ושחיטה וטריפות בזיקנותו.

הספר נדפס בליוורנו ה'תק"ד, ע"י ר' יוסף בנימין דוראן אחי ר' חיים יונה (שניהם דור עשירי לרבינו), בכרך אחד עם ספרים נוספים של רבינו, ועם ספר 'תיקון סופרים' לרשב"ש ועוד. לספר צורפו הגהות מאת הרשב"ש בן התשב"ץ, מאת ר' שלמה ב"ר שמעון בן הרשב"ש נין רבינו⁴¹, ומאת ר' שלמה מצאצאי רבינו⁴² בנו של ר' צמח מחבר הטור הראשון מהחוט המשולש - שו"ת התשב"ץ חלק רביעי⁴³, וייתכן שיש גם הגהות מאת ר' אהרן בן הרשב"ש⁴⁴, אשר כתב הגהות על שו"ת התשב"ץ. נזכרו בהערות גם החכמים ר' משה⁴⁵ ור' יוסף⁴⁶

הסיבה לכך שמצינו פרטים כפולים בחלקי הספר³⁹. וכך כותב רבינו בסוף הלכות טריפות שהוא מחבר לספר זה את הלכות טריפות הריאה שכבר התפשטו בין החכמים והמשכילים, ובהקדמה לספר הוא כותב שהלכות טריפה רופפות בציבור ולכן טרח לאספן ולחברן אל מקום אחד, בשילוב של חכמת התורה עליה גדל עם חכמת הרפואה אותה רכש. הרבה ידיעות בסיסיות ויסודות דיני טריפות נמצאים בפרקים הראשונים של דיני טריפות הריאה, אולי בגלל שחלק זה נכתב לפני החלקים הראשונים של הספר. הסגנון של דיני טריפות הריאה ארוך ויותר למדני⁴⁰, בעיקר בפרקים הראשונים, ושאר חלקי הספר נכתבו בסגנון יותר פסקני. ייתכן שהסיבה לכך היא התקופה

בן התשב"ץ], ויש שכינו גם אותו בשם תשב"ץ [=התלמיד שלמה בן צמח]. כתב גם את ספר 'תפארת ישראל', שיש בו דרשות ולקט פיוטים [ונציה חש"ד, כנראה ה'שנ"א], ספר 'מגילת ספר', פירוש על מגילת אסתר, מאמר 'סעודת מצוה', ספר 'חשק שלמה' על משלי [ונציה ה'שפ"ג], ועוד. נפטר כנראה בשנת ה'שנ"ג. גם השתתף עם אביו בכתיבת הטור הראשון של החלק הרביעי של שו"ת התשב"ץ. ראה אודותיו בהקדמה לשו"ת התשב"ץ חלק א מהדורתנו עמ' 37.

43 ראה אודותיו בנספח לשו"ת התשב"ץ חלק ה' מהדורתנו עמ' שפג-שצ. פירוט שושלת היוחסין נמצא בסוף הקדמת המו"ל הראשון לספר יבין שמועה.

44 ראה אודותיו בשו"ת הרשב"ש סי' רפז, ובשו"ת יבין ובוועז חלק א סי' נג וסי' קכו. ספר מלכי ישורון בערכו עמ' 92.

45 נזכר בשו"ת התשב"ץ חלק ד טור ג סי' לה, ובסי' ד של שו"ת נפך (נדפס בסוף ח"ד של התשב"ץ מהדורתנו) ועוד. ראה אודותיו בספר מלכי ישורון בערכו עמ' 50.

46 נזכר בשו"ת התשב"ץ חלק ד חוט המשולש

(קונטרס תפארת יצחק שנדפס בסוף ספר הזכרון לרבי יצחק טייב, קונטרס תורת המנהגות, בענין מנהג במקום איסור דרבנן, סימן ג עמ' קיד) שאינו פשוט כלל לומר שתשובות התשב"ץ קודמים לחיבורו יבין שמועה, מפני שבתשב"ץ חלק ג סימן קח הזכיר את הלכות בדיקה שלו. אולם לענין התשובה פשוטה, הרי שם מדובר על ה' בדיקת הריאה, שנכתבו בצעירותו.]

39 ראה במאמרו של הרב משה רוזנר 'ספר מאמר חמץ להרשב"ץ - מהדורה חדשה', ישורון ח ניסן ה'תשס"א ובישורון בענייני פסח ניסן ה'תשס"ז עמ' 4.

40 כפי שרבינו כותב בסיום ה' טריפות יודיברתי בו על צד של משא ומתן למשכילים.

41 נזכר בשמו בהגהה לשו"ת התשב"ץ חלק סי' קנו. ראה ספר מלכי ישורון חכמי אלג'יר, הרב אליהו רפאל מרציאנו, בערכו עמ' 99. ראה עוד שם עמ' 102 דוראן ר' שמעון ב"ר שלמה נין הרשב"ש, שכנראה כתב הגהה אחת לספר יבין שמועה.

42 רבינו כונה על שם ספרו שו"ת התשב"ץ [תשובות שמעון בן צמח], נין של רבינו כונה הרשב"ץ השני [רבי שמעון בן צמח בן הרשב"ש

מלבד ציון מקורות כמקובל⁴⁹, והשוואה לדברי הראשונים ולפסקי הרמב"ם והשו"ע, הוספתי נופך מנושאי הכלים על השו"ע, ומהספר שמלה חדשה - תבואות שור. המטרה הייתה להשוות את דברי רבינו להוראה המקובלת בימינו בבתי המטבחים. כמו כן וכאמור לעיל, יעתי וחפשתי [בעזרת מאגרי מידע] ספרים העוסקים בדברי רבינו, ובשעת הצורך הבאתי את דבריהם.

הוספתי פיסוק וקטוע לתועלת הלומדים. רבינו סידר חלק מהספר בפרקים, וחלק ממנו גם בחלוקה לסעיפים ('דינים'). הרהבתי עוז להוסיף ולחלק את הספר כולו לפרקים וסעיפים, ולהוסיף שמות לפרקים וכתובות-צד לסעיפים ולהלכות, לנוחות המעיין. התכלית היא להקל על ההתמצאות בספר, ולהראות מקום ללומד ולמעיין. החלוקה שלי שנוספה על החלוקה המקורית הובאה בסוגריים מרובעים⁵⁰.

רבינו הוסיף הקדמות רפואיות אנטומיות ופיזיולוגיות לחלק מההלכות, אותן הדפסנו באותיות קטנות - ההבנה המדעית היום שונה, ולא נראה לי שלומדים בני דורינו יבססו את הידיעות שלהם על הקדמות אלו. זאת למרות שגם הקדמות אלו נלמדו בעיון על ידי הפוסקים, ודקדקו בהן להלכה ולמעשה, כפי שמופיע

אצבי. מהדורה חדשה של הספר יבין שמועה ועוד ספרים שנדפסו עמו, בתוספת הערות למדניות ופלפולים, נדפסה לאחרונה על ידי הרב ש"י פראנק, ירושלים תשס"ט.

מהדורתנו

הדפוס הראשון מציג נוסח מדויק יחסית, ואין הבדלים משמעותיים בינו לבין כתבי היד. לכן רק במקרים מועטים יחסית היה צורך לתקן את הנוסח בעזרת כתבי היד, וכמובן הדברים צוינו בהערות⁴⁷.

ידועים שישה כתבי יד של החיבור 'יבין שמועה' או חלקיו, והם: כת"י ניו יורק סמינר RAB 509, מס' סרט במכון לתצלומי כתבי יד עבריים 39200, עמ' 114-א-205, סדר הפרקים בו מעורב, ונתווספו בו דברים מחכמים אחרים. כת"י בניהו צ 110, מ"ס 43646, כולל חלק מהלכות טריפות. כת"י ורשה המכון להיסטוריה יהודית 3/234, מ"ס 30466, ליקוטים בהלכות טריפות, רק חלק קטן מהם מהספר יבין שמועה. כת"י בניהו ע 3/163, מ"ס 72071, הלכות טריפות, בגיליונות נוספו הערות מחכמים שונים. כת"י ניו יורק סמינר RAB 1058, מ"ס 43172, סדר הדפים משובש וחסר הרבה. כת"י ירושלים מכון בן צבי 803, מ"ס 38151, לקט פסקים בהלכות טריפות אשר רק חלקם מיבין שמועה, וגם הם כנראה העתקה מהנדפס⁴⁸.

הטור הראשון ס"י לב, ראה אודותיו בספר מלכי ישורון בערכו עמ' 50.

47 תיבות שנוספו ע"פ כתה"י נסגרו בסוגריים מרובעים.

48 בכת"י ירושלים 8°1562, מ"ס B 370 (דפים 56-א61), נמצאות הערות של רבי ניסים אמאטו מחכמי איזמיר (נפטר בירושלים בשנת תקי"ד), ורשום בקטלוג המכון לתצטי"ע שהן מוסבות על הספר יבין שמועה. אולם מדובר

על חידושים בהלכות טריפות שאינם קשורים לספר יבין שמועה בדיוקא.

49 למען הקיצור, וכדי לחסוך בהפניית חוזרות ונשנות, בציונים לגמרא מסכת חולין רשמתי רק את הדף, ובציונים לטור ושו"ע יורה דעה כתבתי רק את הסימן. הדפים בהפניות לתורת הבית הארוך הם דפי דפו"ר.

50 בראשי העמודים צויין הדף בדפו"ר.

בסיס עבודת העריכה הראשונית של הרב יוסף מרדכי דובוויק שליט"א (חלק ראשון הלכות שחיטה) ושל הרב משה ברוך שליט"א (חלקים ב-ג). יישר כוחם. יישר כח לרב יצחק ברינגר שליט"א על הערותיו ותיקוניו. יישר כח לרב אמיתי בן דוד שליט"א, מחבר הספר שיחת חולין, על הרשות להשתמש בהערות שכתב על ספר יבין שמועה. תודה מיוחדת לרב יואל קטן שליט"א, מנהל מכון שלמה אומן, שהיה שותף בכל השנים האלו בההדרת הספר, ואשר נתן לי את הזכות לערוך ספר זה וספרים נוספים במסגרת פעולותיו של מכון שלמה אומן שע"י ישיבת שעלבים. תודה גם לרבנים הרב משה והרב שלמה בני הרב יוסף בוקסבוים זצ"ל, המנהלים את מכון ירושלים בתבונה ובהשכל בדרכו של אביהם, על עידודם וסיועם.

בתשובותיהם שבספרי השו"ת, וכפי שצינתי בהערות. כאמור, רבינו האריך בהסברים הרפואיים בספרו מגן אבות. זכות הייתה לי להשתתף בחבורת אברכים הלומדים בעיון את הלכות שחיטה וטריפות וניקור בראשותו של הגאון רבי יצחק אליעזר יאקאב שליט"א, חבר הבד"ץ 'משמרת למשמרת' (דברעצין) וראש 'מכון תבואות שור'. אין ספק שהסבריו המאירים והבנתו המעמיקה והמעשית בהלכות אלו באו לידי ביטוי גם בהערות, וגם חלק מהנושאים שהתלבנו בהקדמה זו נכתבו מכח כוחו. זכינו גם שכמה הערות משלו הוכנסו לספר. יישר כוחו, כן ימשיך ויגביר חיילים לקדושת המאכלים של עם ישראל, ללמד דעת את העם ולהעמיד את הלכות שחיטה ובדיקות וניקור כדת וכהלכה. עבודתי נעשתה כגמד על גבי ענקים, על

ינתן לך רחמים... אילו רחמים דרושים כדי לקיים מצוה זו? אלא כך הוא ביאור העניין: ישנם אנשים שנולדו במזל מאדים וטבעם לשפוך דם, וכשהם שומעים על הזדמנות לקיים את מצות הריגת אנשי עיר הנידחת הם משתדלים להשתתף במצוה כדי למלא תאוותם בהיתר. אמנם לא כך רצון השי"ת, לפיכך נאמר 'ונתן לך רחמים', שיקיים מצוה זו רק מתוך רחמים למען רצון השי"ת. כך גם בעניין השוחט, במה אפשר לבדוק אם מקיים את המצוה למען רצון ה' או חלילה כדי לספק את טבעו האכזר? אלא בזאת ייבחן, האם מרחם הוא על הבריות או לא. ומכיון ששוחט זה אינו מכניס אורחים, אף שכך נהגו, חוששני עליו, ולכן הודח ממשרתו⁵¹.

סיפר הצדיק רבי אריה לוי זצ"ל באחת מאגרותיו, ששמע מת"ח זקן מחסידי בעלז, כי פעם אחת נתקבל שוחט מומחה בקהילה שהייתה תחת השפעת כ"ק האדמו"ר מבעלז רבי שר שלום זצ"ל. מנהג הקהילות היה שהשוחטים הם שהיו מכניסי האורחים של היהודים שנזדמנו לעיירה. והנה נודע לרבי מבעלז כי אותו שוחט לא נותן לאורחים לעבור את מפתן ביתו. החליט הרבי לפטרו ממשרתו. הלך הלה להתאונן לפני הגאון הידוע רבי יוסף שאול נתנון זצ"ל בעל שו"ת שואל ומשיב, ובחן אותו הרב וראה כי השוחט בקי בכל ההלכות. הלך הרב נתנון ופגש את האדמו"ר ושאלו מדוע פוטר השוחט ממשרתו. אמר לו הרבי: בפרשת עיר הנידחת כתוב (דברים יד, יח)

⁵¹ ישורון ל ניסן ה'תשע"ד, עמ' תקו.

⁵¹ גליון איש לרעהו 836 פרשת ראה ה'תשע"ד (836); 'בענין צער בעלי חיים', רבי אריה לוי,

קדומים. אני מקווה שהמהדורה החדשה תקל על הלימוד בספר ותקרב אותו ללומדים, ותשיב אותו לכותל המזרח אצל העוסקים בהלכות שחיטה וטריפות.

אברהם יעקב גולדמינץ

אף אנו נאמר, כי בזאת ייוודעו השוחטים והבודקים בימינו, בחוזרם על משנתם, בהעמיקם בתלמודם, ואז אות וראיה הם כי מקצוע קודש בידם, ודמות תלמיד חכם להם, כפי שהיה בדורות

דברי סיום

ישראל ובטחון בהשגחת ה' עליהם לטוב ולמוטב. חלק ניכר מזמני באותם שבועות היה מוקדש להכנת המהדורה החדשה של הספר 'יבין שמועה'. יתכן שכאב הגירוש מחבל עזה ומהישוב נצרים האהוב גרם לכך שבאופן לא־מודע נכנס הספר 'למגרה' למשך כמה שנים, עד שבא ידידי הרב אב"י גולדמינץ ולקח את 'יבין שמועה' לטיפולו, עבר שוב על כל הספר, הוסיף ותיקן ושיפר וערך ומיפתח, את הכל עשה יפה בעתו; ואין המצוה נקראת אלא על שם גומרה.

זה המקום להודות מקרב לב לתמכין דאורייתא, חברי ועד עמותת המכון ובראשם הרב מאיר שלזינגר, פרופ' ישראל אומן והרב מרדכי פייג, ומנהלי ישיבת שעלבים – ראש הישיבה הרב יחזקאל יעקבסון שליט"א וה"ה ברוך ברונר, צבי סמואל ויהודה פרוידגור, על סיועם לתפקודו של המכון ולפעילותו במשך שנים רבות, להגדיל תורה ולהאדירה, לזכרו ולכבודו של ידידי מנוער הקדוש ר' שלמה אומן הי"ד. שנזכה להתחיל ספרים רבים – ולסיימם בעתם ובזמנם.

אחרונה חביבה – תודה מקרב לב לאשתי אשת־החיל ובעלת־החסד ד"ר חנה קטן שתח' על שנים של שיתוף וסיוע. שנזכה יחד לנחת דקדושה מכל יוצאי חלצינו בעזה"י בבראות ובשמחה.

אֶת הַכֹּל עָשָׂה יָפָה בְּעֵתוֹ, גַּם אֶת הָעֵלֶם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא יִמָּצָא הָאָדָם אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד סוֹף. (קהלת ג, יא).

הפסוק הזה משאיר סימני שאלה גדולים בלב המתבונן בו. אך התיבות 'מבלי אשר לא' יש בהן כפל שלילה, כך שהמשפט נאמר גם בלשון חיוב: לעיתים האדם יכול למצוא ולהבין את מעשה האלוקים. לעיתים הוא יכול לראות ש'את הכל עשה יפה בעתו' גם כאשר בלבו ובמחשבתו חלק מהשאלות נשארות לא פתורות. 'העולם', ההעלם, הוא האפשרות להישאר ב'צריך עיון' – ולהמשיך לראות איך שהקב"ה ברא עולם כה יפה, וכל פעליו נעשים בעיתם ובזמנם.

ספר זה יוצא לאור ב"ה בעתו ובזמנו – אך באיחור רב. כבר לפני שנים היה הספר 'כמעט מוכן', ומסיבות שונות השלמתו נדחתה שוב ושוב. וברוך ה' שסוף־סוף אנו מברכים על המוגמר.

זכרתי ימים מקדם, ימי קיץ תשס"ה, שבהם גרתי עם משפחתי שבועות רבים ברציפות בביתנו ב'שוב נצרים החסום והמופגז' (אליו היינו מגיעים בדרך כלל בעיקר בסופי שבוע) עם חברינו תושבי הישוב הנפלאים, שהגיעו באותם ימים לפסגות במימוש בפועל של אהבת תורה ויראת שמים ואהבת עם ישראל וארץ

הק' יואל קטן